

GELENEKSEL KÖY İŞ HAYATINDA ORTAK ÇALIŞMA ALANI KULLANIMLARININ TOPLUMSAL CİNSİYET BAKIMINDAN İRDELENMESİ*

*Hayrettin ŞAHİN***

Öz: Araştırmanın amacı, erkeğin ve kadının hangi ihtiyaçlara göre iş bölümüne gittiği ve bu iş bölümü sırasında ortak çalışma alanlarını zamana ve yere göre nasıl ayırdıklarını ortaya koymaktır. Aynı zamanda geleneksel dönemde kadınların sadece evde yaşamadıklarını, dışarıda birçok yerde ortak çalışma alanlarının olduğunu tespit etmektir. Araştırmanın kapsamını, geleneksel dönemde köyde çalışanların ortak çalışma alanları oluşturmaktadır. Köyde çalışanların çalışma kültürü, her yörede farklılıklar arz ettiği için bu araştırmada belirli bir yörenin çalışma biçimi ele alınarak incelenmiştir. Araştırmada Oltu ilçesinin Sivri Dere mevkiinde bulunan köyler seçilmiştir. Araştırma neticesinde en çok ortak alan olarak kullanılan yerler, tespit edilmiş ve toplumsal cinsiyet ayırımına göre bu alanların kullanımları incelenmiştir. Ortak kullanım alanları içerisinde kadınlar, daha çok mandıraları (süt damları), tandırları, fırınları, evleri, çeşmeleri ve çermikleri ortak çalışma alanı olarak kullanılmaktadır. Diğer yandan erkeklerin daha çok selgâhları, caminin mücavir alanlarını, yol kavşaklarını, otlakları, ormanları, alaçukları, ağlıları, arhaçları, yolları, su kanallarını ve değirmenleri ortak çalışma alanı olarak kullandığı görülmüştür. Harmanlar ise hem kadınlar hem de erkekler tarafından ortak çalışma alanı olarak kullanılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Ortak çalışma alanları ve toplumsal cinsiyet, kadınların geleneksel ortak çalışma alanları, erkeklerin geleneksel ortak çalışma alanları, harman, mandıra.

A Gender Analysis of the Common Grounds' Usage in a Traditional Village's Labor Life

Abstract: The paper aims to examine, in terms of gender, the needs determining the division of labor and subsequently to discuss common working areas as the result of this division of labor. The research developed based on the working life and gender roles of the villagers living in Sivri Dere, Oltu district. The ethnographic method and observation were used as data collection tools. The research determined places mostly used as common areas and their uses according to gender. Thus, women mostly use dairies, tandoori, ovens, houses, fountains and springs as common working areas. On the other hand, men mostly use flooded places, adjacent areas of the mosque, road joints, pastures, forests, cattle pen, shelters, sheepfolds, crossroads, water channels and mills as common

* Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri: 12.03.2021 - 10.01.2022

** Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Sinop, Türkiye. sahinhayrettin@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8921-2840.

working areas. Trashing areas, on the other hand, are used by both women and men as a collaborative working area.

Keywords: Common Working Grounds and Gender, Traditional Common Work Areas for Women, Traditional Common Work Areas for Men, Trashing Area, Dairy.

Giriş

Geleneksel köy çalışma hayatında geçim ekonomisi üzerine kurgulu yapı bulunmaktadır. Bu yapı içerisinde kendi kendine yeterlilik esastır. Durum böyle olunca yapılan iş çeşidi artmaktadır. Her mevsim, farklı iş yapılmaktadır. İşlerin çeşitliliğinin çokluğu, iş bölümünü zorlaştırmaktadır. Kadının ve erkeğin iş bölümü, genelde iş yapılan alanlarda söz konusudur. Bu alanlar üzerinden toplumsal cinsiyet oluşturulmaktadır ve ortak kullanım alanları, toplumsal cinsiyetin en belirgin görüldüğü yerler olarak değerlendirilebilir.

Araştırmada üç önemli konu, öne çıkmaktadır. Bunlar: Ortak kullanım alanları, toplumsal cinsiyet ve geleneksel köy çalışma hayatı konularıdır. Bu konularla ilgili önemli sayıda eser mevcuttur. Ancak bu araştırmanın literatürde belirli kuramlara dayandırılması oldukça güçtür. Çünkü ortak kullanım alanları, kamusal alanla benzerlik göstermektedir ancak kamusal alan tanımı için gerekli olan unsurların tamamını barındırmamaktadır. Toplumsal cinsiyet bakımından ele alınınca, toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenmesinde temel alınan kuramların dayanaklarından farklılık göstermektedir. Çalışma hayatında iş bölümü temel alınınca iş bölümünün kesin çizgilerini bulmak oldukça zordur. Bu sebeplerden dolayı belirli bir kurama dayandırmak oldukça zor görülmektedir.

Köylerle ilgili çeşitli eserler yazılmıştır. Bunlar daha çok demografik bilgiler, göç, dil, üretim, kırsal kalkınma vb. konular üzerinde yoğunlaşmaktadır. Geleneksel köy çalışma hayatı içerisinde toplumun örgütlenmesi ve değerleri hakkında da birçok bilgi bulunmaktadır. Ancak bu bilgilerin detayları hakkında az sayıda eser görülmüştür. Bu çalışmanın konu edindiği ortak kullanım alanları hakkında sınırlı bilgi bulunmaktadır. Diğer yandan köylerde, geleneksel dönemde toplumsal cinsiyet bakımından iş bölümü yapıldığı ile ilgili çok sayıda bilgi olmasına karşın bunların ne şekilde gerçekleştiği ile ilgili sınırlı bilgi bulunmaktadır.

Araştırmanın amacı, köylerde insanların ortak kullanım alanlarını belirlemeye çalışmak ve toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümlerini ortak kullanım alanlarda nasıl gerçekleştirdiklerini irdelemektir.

Toplumsal cinsiyet bakımında ortak alanların kullanılması kadar o alana hâkimiyet de önemli görülmektedir. Çünkü bazı durumlarda, toplumsal cinsiyet bakımından ortak alanların kullanımı ile ortak alanların hâkimi arasında

farklılıklar bulunabilmektedir. Bu durum, ortak alanı kullananın ve hâkim olanın davranışını etkileyebilmektedir.

Tarlada ve hayvan bakımı için gerekli yerlerde erkeğin, ortak alanları kullanma zamanı ve hâkimiyeti artarken kadının da evde ve mandırada (süt damı) ortak çalışma alanını kullanma zamanının ve hâkimiyetinin arttığı görülmektedir.

Geleneksel köy çalışma hayatında ortak alanlar, ihtiyaçlar göz önüne alınarak düzenlenmektedir. Evler, ahırlar, otlaklar, yollar, su kanalları, selgâhlar, mandıralar, tandırlar, çeşmeler ve bunlardan müteşekkil harman sistemi anlamlı şekilde yapılandırılmıştır.

Araştırmacı, araştırma yöresinde göç, yaşlılık, geleneksel insan çalıştırma biçimleri vb. konuları araştırırken harmanın işlevlerinin çok yönlü olduğunu ve çalışma alanları ile kuvvetli bağının bulunduğunu tespit etmiştir. Harmanı araştırmanın yanı sıra diğer ortak çalışma alanlarını da araştırma kapsamına katmanın geleneksel köy çalışma hayatını anlamlandırma bakımından önemli olacağı düşünülmüştür. Böylece hem harman sistemi daha iyi şekilde anlaşılırken hem de kadın-erkek çalışma hayatı, alan bakımından gözler önüne serilebilmektedir.

Ortak kullanılan alanlarının kamusal alan bakımından değerlendirilmesi yönünde inceleme yapılmıştır. Ancak kamusal alan için öne sürülen tanımlamaların bazılarının köylerdeki ortak çalışma alanlarının işlevlerinin dışında oldukları görülmektedir. Kamusal alan tanımlamalarından ev dışı alanların bütünü, halkın karşılaştığı alan, ortaklaşa ekonominin merkezî ögesi vb. tanımların ortak çalışma alanlarına uygunluğu söz konusuysen, ortak bir dünyanın arabulucusu ve demokrasinin meşrulaştığı alan olarak yapılan tanımlamalara uygun düşmemektedir. Çünkü köylerde genellikle belirli dinin tek mezhebi, cemaat hâlinde yaşamaktadır. Aynı zamanda ortak çalışma alanlarında, yerel yönetimdeki yönetici değişikliğini gerçekleştirmenin dışındaki konular, çok daha önemli görülmektedir.

Araştırmanın kapsamını kadınların ve erkeklerin ortak çalışma alanları oluşturmaktadır. Bu alanlar; selgâh, yol kavşakları (kavuşum¹), caminin mücavir alanları, otlaklar, ormanlıklar, ağıllar, arhaçlar, alaçuklar, yollar, su kanalları (arklar), değirmenler, harmanlar, süt damları, tandırlar, fırınlar, çeşmeler, çermikler ve evlerdir.

¹ Kavuşum, alan olarak genelde su ve yol için kullanılır. İki ya da daha fazla yolun keşiştiği yere “yol kavuşumu” denir. Bu durum, çay ve ırmaklar için de geçerlidir. Çay ve ırmakların keşiştiği yerlere “su kavuşumu” denir.

Çalışmanın evrenini, Sivri Deresi mevkinde bulunan köyler² oluşturmaktadır. Erzurum'un Oltu İlçesinden Uzundere ilçesine giderken kullanılan yolun yol kenarındaki köylerdir. Bunlar; Başbağlar, İnanmış, Çamlıbel, Tutmaç, Özdere, Yarbaşı, Demirtaş, Başaklı, Orcuk, İnci, İğdeli, Erdoğmuş, Ballica, Kaleboğazi ve Sarısaz köyleridir.

Araştırmada etnografik yöntem benimsenmiş ve veri toplama aracı olarak da gözlem kullanılmıştır. Etnografya, alan araştırması vasıtasıyla kültürleri ve toplumları inceleme ve tanımlamayı ifade eder. Belirli bir kültürün alan çalışmasına bağlı olarak ayrıntılı biçimde betimlenmesidir. Etnografılar, yerel sistemlere inip bunlara iyi uyum sağlayarak ve katılımcı gözlem ve açık görüşmeler gibi nitel yöntemleri kullanarak ampirik çalışmalar yaparlar (Sepetçioğlu, 2017, s. 36). Araştırma için 05. 2018-09. 2020 tarihleri arasında veri toplanmıştır. Araştırmacı, bu yörede doğup büyümüş ve çalışma hayatına girdikten sonra her yıl en az bir aya yakın zamanını bu yörede geçirmiştir. Bu sebeplerden dolayı araştırmacı, bu yörenin kelime hazinesine ve çalışma biçimine vakıftır.

1. Geleneksel Köy Çalışma Hayatı ve Toplumsal Cinsiyete Göre İş Bölümü

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'ne göre çalışma; "a-çalışmak işi, emek, say, mesai; b-bir yapı elemanın yük altında biçim değiştirmesi, az veya çok zorlanması; c-bünyesindeki suyun azalması veya çoğalması sonucu ağacın biçim ve boyutlarının değişmesi; d- bilimsel ve sanatsal amaçlı ürün" olarak tanımlanmaktadır. Çalışma, toplumda cereyan eden olaylar zincirinde ve genellikle sosyal bir olgunun varlığında ortaya çıkmaktadır (Ören ve Yüksel, 2012, s. 36).

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'ne göre köy, "a- yönetim durumu, toplumsal ve ekonomik özellikleri veya nüfus yoğunluğu yönünden şehirden ayırt edilen, genellikle tarımsal alanda çalışan, konutları ve öteki yapıları bu hayata uygun yerleşim birimi, köylük yer, köy yeri; b- köy halkı" anlamlarına gelmektedir. Arslan'a göre köy, iktisadi faaliyetleri ağırlıklı olarak tarım, hayvancılık ve el sanatları olan; mekanik iş bölümü, cemaat ruhu ve gelenekçi bir hayat anlayışının egemen olduğu; aile içinde geleneksel ilişkilerin yaygın olduğu; nüfusu en fazla binlerle ifade edilebilen, coğrafi bir sınırı, kendine ait bir adı ve kendine özgü bir toplumsal örgütlenmesi bulunan; toplumsal değişme sürecinin görece olarak yavaş işlediği; kırsal bir mekanda varlığını sürdüren sosyal ve

² 6360 sayılı kanunla büyükşehirlerdeki köylerin statüsü, mahalleye çevrilmiştir. 16 Ekim 2020 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan *Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair 7254 Sayılı Kanun* ile mahalleye dönüştürülen köy ve beldelerle ilgili önemli bir düzenleme yapıldı. Belli şartları sağlamak ve başvuru yapmak koşulu ile köy ve beldelere *kırsal mahalle* olma hakkı getirildi.

fiziki çevrelerin oluşturduğu bütün bu yönleriyle de kentlerden farklılık gösteren toplumsal yerleşmelerdir. Köylü ise köy olarak tanımlanan fiziki ve sosyal mekân içinde yaşayan ve ağırlıklı olarak tarım, hayvancılık, el sanatları gibi uğraşlarla varlıklarını sürdüren kişi ya da kişilerdir (Arslan, 2004, s. 55).

Köylerde çalışma hayatı, temelde tarım ve hayvancılık üzerine olsa da köylülerin birçok alanda çalıştıkları görülmektedir. Özellikle barmakların yapılmasında ve ısıtılmasında haneler, kendi ihtiyaçlarını kendileri karşılamaktadır. Kent hayatında görülen sektörlerin çoğu, köy çalışma hayatında da vardır. Ancak tarım ve hayvancılığın gölgesinde kalmaktadırlar.

Tarımsal ürünler bakımından ise çok çeşitlilik söz konusudur. Tahıllardan arpa, buğday, mısır ve çavdar; neredeyse her hane tarafından ekilmektedir. Sebzelere kabak, soğan, fasulye ve patates; çok görülmektedir. İklimin müsait olduğu yerlerde meyve ve sebze çeşitleri, oldukça artmaktadır.

Meyvelerden en çok yetiştirilen ve tüketilenler; üzüm, erik, elma, armut, dut, ceviz, kızılcık, kiraz, vişne, kayısı ve ayvadır. Adı geçen meyvelerin her birisinin kurusunu kış aylarında bulmak olanaklıdır. Dutun kurusu ile bunlardan üretilen pekmez, pestil vb. ürünler, çok tercih edilir. Dutun çok kullanılmasında dinî tercihlerin etkili olduğu savı bulunmasına karşın *Türklerin geçmiş dönemde ipek böcekçiliği ile meşgul olmalarının* da etkisi olduğu söylenebilir (Gül, 2004, s. 71). Üzüm, her yerde yetişmesine karşın genelde yaşı ve kurusu az tüketilir ve kış aylarında evlerde nadir bulunur. Buna karşın, dutun yaş hâliyle çokça tüketilmesinin yanı sıra kış aylarında da neredeyse her evde dut mamullerinden dut kurusu, pestili ve pekmezi bulunmaktadır.

Hayvancılık denince akla ilk önce koyun ve inek gelmektedir. Küçükbaşlar arasında koyun sayısı, keçilerden genelde fazladır. Büyükbaşlarda azınlıkta olan ise mandalardır. Et ve süt tüketiminde en çok tercih edilen, süt mamulleridir. Çünkü sürüyü çoğaltmak için genelde dişiler saklanır ve doğurması için gereken özen gösterilir. Diğer yandan ailenin ihtiyacı için erkek hayvanlar, genelde satılır. Günlük tüketimde en çok ekmek, yağ, peynir ve ardından yumurta görülür.

Tavuk, her hanede bulunmaktadır. Çünkü üretimi ve tüketimi oldukça kolaydır. Aynı zamanda yumurta hem para hem de besin biçiminde yaygın olarak kullanılır. Köylerde kullanılan en küçük para birimi olarak değerlendirilir. Modern döneme geçiş sırasında köylere gelen modern tarzdaki ürünler alınırken en fazla yumurta kullanıldığı söylenebilir. Yumurtayı tahıl, takip etmektedir.

Aile yapısını oluşturan üyeler, birbirleriyle ilişki içinde bulunurlar. Bireylerin aile içindeki statüleri bu ilişkileri belirler ve şekillendirir. Aile üyelerine statülerine uygun roller verilir ve üyelerinden bu rolleri yerine getirmeleri beklenir. Roller, ilk olarak aile içerisindeki sosyalizasyon sürecinde verilir.

Ancak rollerin dağılım biçimi, aile biçimlerine ve yerleşim alanlarına göre değişmektedir. Türkiye'de aile içi roller, çoğunlukla yaş ve cinsiyet temelinde belirleyicilik gösterir (Taylan, 2009, s. 129).

Genelde, rollerin işleyişinde işlevleri açısından farklılıklar olsa da ailede erkeğin koca ve baba, kadının ise karı ve anne rolleri olduğu bilinir. Türkiye'de geleneksel ailelerde erkeğe ailenin geçimini sağlamak üzere ev dışında çalışma ve ailenin dışarıdaki ilişkilerini düzenleme rolünün, kadına da ev içi işler ve çocuk bakımı sorumluluklarının verildiğinden bahsedilebilir. Aile ile ilgili karar verme yetkisi, genellikle evin reisi olan erkekte olmakla birlikte cinsiyetçi sosyalleşme sürecinde belirlenen roller gereği ev içi işlerde sorumluluk çoğunlukla kadınlardadır. Kadının; ev işlerini yapmak, çocuklarını yetiştirmek gibi geleneksel rollerinin yanında kocasına ve çocuklarına manevi destek olmak, aile içi bütünlüğü ve uyumu sağlamak gibi geçiş dönemine ait rolleri de üstlendiği söylenebilir (Taylan, 2009, s. 130).

Biçme iş bölümünün temelinde tırpan ve orak aletlerinin biçme kabiliyeti, söz konusudur. Kadın orakla, erkek tırpanla biçmektedir. Tırpan ancak taşsız alanlardaki otları zaman bakımından verimli biçebilirken, orak taşlı alandaki ekin ve otları hasılat bakımından daha verimli şekilde biçmektedir. Geleneksel dönemde ekinlerin orakla biçilmesine özel önem verilmektedir. Çünkü ekinin orakla biçilmesi, hasılatı önemli oranda artırmaktadır.

Taşıma işleri ise her zaman erkektedir. Odun taşıma, ekin taşıma, ot taşıma vb. taşıma işlerinin neredeyse hepsi, erkekler tarafından yapılır. Taşıma işlerinde kaldırıp indirmenin güç gerektirmesi ve hayvanla yapılması, taşıma işinin erkek tarafından yüklenilmesine sebebiyet vermektedir.

Erkek ve kadın iş bölümünde en önemli ayrımlardan birisi de hayvanla yapılan işlerdir. Özellikle öküzle ve atla yapılan işlerde genelde erkeklerin varlığı görülmektedir. Yine hayvanların sağımı dışında kalan işlerin çoğu, erkekler tarafından yapılmaktadır. Ahırdaki işlerden de genelde erkekler sorumludur.

Kadınların en çok çalıştığı yer, süt mamullerinin yapıldığı mandıra (süt damı) ve evlerdir. Evlerde yemek, temizlik, çocuk bakımı ve dokuma işleri yapılmaktadır.

2. Çalışma Hayatında Ortak Kullanım Alanları ve Bu Alanların Toplumsal Cinsiyet Bakımından Değerlendirilmesi

Köylerde çalışma hayatı bakımından ortak kullanım alanları, oldukça yaygındır. Arazinin çoğu, ortak alan olarak değerlendirilebilir. Tarlalar, ürün ekimi yapıp hasat edilinceye kadar genelde özel alan olarak değerlendirilir. Ancak ekim gerçekleşmediği sırada ortak alan olarak görülür.

Ahırlar, evler ve tarlalar; ortak kullanım alanı dışındaymış gibi görülse de birçok durumda her üçü de ortak kullanım alanı olarak değerlendirilebilir.

Ahırlar, özellikle kış aylarında erkeğin yaşam alanıdır. Çünkü vaktinin büyük kısmını burada çalışarak geçirmektedir. Arkadaşları, akrabaları ve akranları ile ahırda vakit geçirmektedir. Gelen erkek misafirlerini ahırda ağırlamaktadır. Erkek misafirler genelde evde yemeklerini yedikten sonra ahırda, merekte ve harmanda vakit geçirir yanı sıra ahırda, sekide yatmaktadırlar. Ahır, kış aylarında çocuklar için oyun alanıdır. Küçük kemiklerden yapılmış *aşık* ahırlarda oynanmaktadır. Ahırlar özellikle kış aylarında gündelik yaşam pratiklerinin gerçekleştirildiği mekanlardır. Ahır her ne kadar ortak çalışma alanı olarak bazı durumlarda kullanılsa da genelde özel alan olarak görülür. Bundan dolayı ahır için başlık açılmamıştır.

Evler, kadınlar için gün içinde genelde ortak kullanım alanı olarak değerlendirilir. Özel olarak kullanım zamanı, genelde yatma saatleri içerisinde görülür. Her hanenin evi, köydeki kadınlara ve çocuklara devamlı açıktır. Özellikle on yaşının altında olan her çocuk, kolaylıkla diğerinin evine girebilmekte ve hanedeki çocuklarla oynayabilmektedir.

Tarlalar ise bir ürün için ekim yapılmamışsa genelde kullanıma açık olur. Hayvanlar otlatılır. Yine ürün kaldırıldıktan sonra otlak olarak kullanılabilir. Tarlalar da ürün olmadığı sürece araba, insan ve hayvan geçişlerinde kullanılabilir. Tarlanın otlak için kullanılması, “otlak” başlığı altında ortak çalışma alanı içerisine dahil edilmiştir.

Köyde ortak alanlar bakımından en çok kullanılanlar; selgâhlar, caminin mücavir alanları, yol kavşakları, otlaklar, ormanlar, alaçuklar, ağıllar, arhaçlar, yollar, su kanalları, değirmenler, harmanlar, süt damları, tandırlar, fırınlar, evler, çeşmeler ve çermiklerdir.

Yukarıda bahsedilen ortak kullanım alanlarını hem erkekler hem de kadınlar kullanmaktadır. Ancak bazı alanlar daha çok erkeklerin alanı olurken, bazıları da kadınların alanı olarak değerlendirilmektedir.

2.1. Selgâh, Caminin Mücavir Alanı ve Yol Kavşağı

Selgâh³ eğer köyün yerleşim yeri dışında olursa daha çok, hayvan otlatmak için değerlendirilir. Köy yerleşim yerinde bulunursa da genellikle hayvanların otlanmaya gitmeden önceki toplanma yeri olarak kullanılır. İnsanlar da toplu şekilde bir işe gidecekleri zaman genelde selgâhta toplanıp sonra işe gitmektedirler.

Bazı köylerde caminin mücavir alanları, işe giderken toplanma alanı olarak kullanılmaktadır. Birçok köyde ise yol kavşakları, toplanma alanı olarak değerlendirilir. Genelde köylerin iki ya da üç önemli girişi ve çıkışı bulunmaktadır. Bu giriş çıkışlar, bazı köylerde çok sayıda olabilir. Çünkü

³ Sel basmış ve tekrar sel basma ihtimali yüksek olan yerler için kullanılır.

araziye gitmek için en kestirme yollar kullanılmaktadır. Giriş-çıkışların bazıları, dönemsel olarak kullanılırken bazıları, her zaman kullanılır. Giriş-çıkışların kesiştiği nokta, genelde meydan görevi görmektedir. Toplanma alanı olarak oldukça yaygın bir şekilde kullanılır.

Ark çıkarmaya, yol açmaya, su koşmaya vb. işlere gidilirken insanlar, yukarıda sözü edilen alanlarda toplanır ve işe gidilir. Gerekli görülürse ayaküstü toplantılar da yapılır. Bu ortak alanlar, antik kentlerdeki agoranın yerini kısmen almaktadır. Dışardan gelen ürünler, bu alanlarda ya da bu alana yakın harmanlarda, genelde takas usulü ile satılmaktadır. Aynı zamanda dışardan gelen yabancı araçların ilk park yeridir.

Gerek hayvanların otlamaya gitmek için toplandığı yer olsun gerekse insanların işe gitmek için toplandığı yerler olsun her ikisi de erkeklerin çok kullandığı yerlerdir. Hayvanları otlatanlar, genelde erkeklerdir. Yine köyün genelini ilgilendiren imece usulü işleri, erkekler yapmaktadır. Selgâhlar, cami yakınındaki alanlar ya da yol kavşakları, köy çalışma hayatında çokça kullanılır ve genelde erkekler, bu alanlara hakim durumdadır.

2.2. Otlak ve Ormanlık Alanlar

Dağlar, ormanlar, selgâhlar; genellikle sürekli otlak alanlarıdır. Sürekli otlak alanlarının yanı sıra hozan⁴ senesi olan yerler de otlak alanı olarak değerlendirilir. Hozan alanlarının otu, diğer alanlara nazaran daha boldur.

Ormanlar, otlak ihtiyacının yanı sıra ısınma, araç ve gereç ihtiyaçlarının karşılandığı yerlerdir. Isınmak için her hane, sürekli ormandan odun taşımak durumundadır. Köylüler, gıda dışında en fazla zamanını ısınma ihtiyacını gidermek için harcamaktadır. Bu yüzden ormanlık alanlar, ortak çalışma alanı olarak çok kullanılmaktadır.

Ormanlardan getirilen ağaçlarla yapılan araçların başında kağrı gelmektedir. Kağrı, yaklaşık 10-15 yıl arasında eskimektedir. Bunun için her hane, yaklaşık 10 yılda bir kağrı yapmak durumundadır. Kağrının boyunduruğunda kullanılan deri ile tekerde kullanılan demiri dışında neredeyse her parçası, ağaçtan

⁴ Hozan: Sürülmeden nadasa bırakılmış tarla; uzun zaman ekilmemiş tarla (Gemalmaz, 1995, s. 175; Eren, 1999, s. 180). Sulama yapılmayan tarlaların bir yıl nadasa bırakılması söz konusudur. Bu nadas sırasında tarlalar, otlak alan olarak kullanılmaktadır. Köyün alanları, kabaca ikiye bölünmektedir. Bir taraf ekilir, diğer taraf nadasa bırakılır. Nadasa bırakılan taraf, otlak için adlandırılırken “hozan senesi” denilir. Bu otlatmanın serbest olduğu anlamına gelir. Hozandan türediği düşünülen “hızan” ve “hazan” kelimeleri de bu yörede çok kullanılır. Hazan kelimesi, *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*nde yer almasına karşın, hızan kelimesi yer almamaktadır. Araştırma sırasında hızan kelimesinin “verimsiz” ve “cimri” anlamlarının olduğu, bu kelimenin insanlar ve tarlalar için kullanıldığı görülmüştür.

yapılmaktadır. Aynı zamanda kürek, dirgen ve saban; ağaçtan yapılır. Tarımsal ekipmanların neredeyse hepsinin ağaçtan yapıldığı söylenebilir. Diğer yandan yapıların hepsinin tavanı, ağaçtan yapılmaktadır. Bazı binalarda duvarların da ağaçtan yapıldığı görülmektedir.

Orman, köylüler tarafından korunmak istense de pek başarılı olunamaz. Genelde kamu gücü ile korunmaya çalışılır. Ormandan odun getirmenin yasak olduğu ve kontrollerin arttığı dönemlerde, gece çalışanların sayısı artar. Akşamüzeri çalışmak, çok makbul karşılanmaz. Genelde sabah, imsak vakti evden çıkılır ve sabah gün doğarken köye dönülür.

Otlakların ve ormanların ortak kullanım alanlarında, genelde erkekler çalışmaktadır. Gerek hayvanların otlatılması gerekse ormandan ağaç getirilmesi, erkekler tarafından yapılmaktadır. Kadınlar, bazı durumlarda erkeklere yardım ederler. Otlatma esnasında Cuma vakitlerinde erkeklerin bazıları, Cuma'ya katılmak ister. Bu durumda birkaç saatliğine erkeğin yerine kadın, hayvanları otlatır. Ormanın yasak olduğu zamanlarda kozalak toplamak için izin verilebilmektedir. Kozalak toplama işi de genellikle kadınlar tarafından yapılmaktadır. Bu istisnalar dışında, genelde bu alanlarda erkekler çalışmaktadır. Ormanların ve otlaklardaki çalışma alanlarının tehlikeli olması, kuvvete dayanan işler olması ve bu alanlarda yapılan işlerin hayvanla yapıyor olması, erkeklerin bu alanlarda çalışmalarını gerektirir.

2.3. Yayla: Alaçuk, Ağıl ve Arhaçlar

Genelde yaz aylarında büyük ve küçükbaş hayvanlar, dışarıda kaldığı zaman onlar için yerler yapılır. Kenarları taşla ya da çitle (tırhıç) çevrilir. Böylece, geceleri hayvanların çobanlar tarafından kontrolü sağlanmış olur. Bu yapıların köşesine de çobanlar için barınaklar (alaçuk) yapılmaktadır. Çobanın can güvenliği ve hayvanların kolay kontrolü için barınakların yüksek olmasına dikkat edilir. Bu yapılar, genelde imece usulü ile yapılır. Bu yapıların büyük tamiri, otlamaya çıkış döneminin başlarındadır. Küçük tamiri ise çobanlar tarafından sürekli yapılmaktadır.

Yaylada yapılan alacuk⁵, ağıl ve arhaçların kullanımı, türe göre değişir. Alacuk, insanların barınağı olarak değerlendirilir. Diğer yandan ağıl, küçükbaş hayvanların ve arhaç ise büyükbaş hayvanların kenarları çevrili geceleme

⁵ Alaçuk kelimesini, Karabulut ve Kazanlar detaylı şekilde ele alıp incelemiştir. Eserde çeşitli şekillerde bir köken çalışması yapılmıştır. Bu kelime, birçok kökene bağlansa da en uygununun şu olduğu söylenebilir: alaçuk, ala + açık kelimelerinin birleşmesi ile oluşmuştur. Ala, “yarı/yarım” demektir ve ala açık ev (yarı açık ev) olarak kullanılırken, en az çaba yasanı gereği ev kelimesi zaman içinde düşmüş ve “ala açık” yani yarı açık şeklinde kalıplaşmıştır. Daha sonra ise bu iki kelime, birleşmiş ve üst üste gelen iki /a/dan biri (alaaçık) doğal olarak düşmüş ve bu iki kelime, tek kelime olarak kullanılmaya devam etmiştir (Karabulut ve Kazanlar Ürkmez, 2018, s. 422).

alanlarıdır. Alaçuklar, yaylalarda olabildiği gibi tarla başlarında da bulunmaktadır. Genelde kamuya açıktır. Özel olarak yapılmış olsalar da genele yönelik kullanımları söz konusudur.

Birçok yörede, yaylalarda kadın ve erkekler beraber kalmaktadırlar. Erkekler sürüleri otlatırken, kadınlar da süt sağımı ve süt mamullerinin yapılması ile uğraşmaktadır. Erkekler ocak için odun sağlama, köyden un getirme vb. işleri de yüklenmektedir. Kadınlar ise buna karşılık yemeklerin yapılması işiyle ilgilenmektedir.

Bazı yerlerde ise yaylalarda sadece çobanlar kalmaktadır. Sürekli çoban bulunamadığı zaman kişiler, hayvanlarının sayısına göre yaylada kalıp sürüleri gütmektedir. Otlatma, sıra ile yapılırken genelde köyden getirilen yemekler kullanılır. Eğer sürekli çoban var ise o durumda köyden çobana sürekli erzak gönderilir. Eğer çoban evli ise (bu nadir görülen bir durumdur) yemeklerini, eşi veya çocukları götürür. Bekâr çobanların erzağı, genelde kardeşleri tarafından götürülmektedir.

Yaylalar, köyün uzağındaki otlaklardan daha iyi yararlanabilmek ve hayvanların serin ortamda yaşamasını sağlayarak verimi artırmak için tercih edilmektedir. Soğuk mevsimlerde ise köyün yakınlarındaki otlaklardan yararlanılır.

Yaylalar, köyün ortak kullanım alanlarındandır. Bazı yörelerde yaylalar, kadın ve erkeklerin ortak çalışma alanı olsa da çoğu zaman erkeklerin çalışma alanıdır. Özellikle çobanlık işinin erkekler tarafından yapılması, yaylaların ortak çalışma alanı bakımından erkekler tarafından çok kullanılmasını sağlamaktadır.

2.4. Yol ve Su Kanalları

Yol ve su kanalları, köy yaşamında beraber değerlendirilir. Tarlalara suyun ulaşımı ile yol, aynı yerden sağlanmaktadır. Sulama yapılmayan tarlalarda ise ulaşım, tumplardan⁶ yapılmaktadır.

Türklerde sulama kanallarının Hunlardan beri var olduğu bilinmektedir (Kafesoğlu, 1997, ss. 327-328). Sulama kanalları, Türklerin uzun zamandan beri tarımla meşgul olduklarını göstermektedir.

Köylerde yollar, genelde ürüne ulaşma bakımından değerlendirilir. Köylerde, yerlerin her birinin adı bulunmaktadır. Her bir yere gitmek için önce ana yol sonra tali yol bulunur. Tali yollar, yılda bir iki sefer kullanıldığı için bakımı yapılmaz. Ancak tarlaların ana yollarına ihtiyaca göre sürekli bakım yapılır.

Her tarlanın yolu bulunur. Tali yollar genelde ark denilen suyolları ile aynı yerden geçer. Bu yollar, belirli kurallar çerçevesinde belirlenir. Tarlalar

⁶ Tarlaların topraktan yüksekte sınırlarına (Gemalmaz, 1995, s. 315), iki tarlayı birbirinden ayıran sınıra (Aras ve Sönmez, 2009, s. 88) denir.

bölünmüş ise yola yakın tarla sahibi, diğerine yol vermek zorundadır. Diğer yandan atadan öğrenilen yol, devam ettirilir. Yeni yol yapımı, genellikle büyük seller sonrasında olur. Hayır için yol yeri alımı da söz konusudur.

Yol ve su kanallarının bakım, onarım işleri ve sulama işleri, erkekler tarafından yapılmaktadır. Kadınların yol yapma ve su kanalı açma ve sulama işi yapması söz konusu değildir. Erkeğin iş yoğunluğu, hastalanması, ölmesi vb. nedenlerle kadınların sulama işi yaptığı görülmüştür. Ancak kadınların yol ve su kanalı açmak için çalıştığına hiç rastlanmamıştır. Çalışma hayatında yol ve su kanalları işleri, genellikle erkekler tarafından yapılmakta ve erkek işi olarak görülmektedir.

2.5. Değirmenler

Değirmen⁷, *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*nde iki anlama gelmektedir: Birincisi, içinde öğütme işi yapılan yer; ikincisi ise kahve, buğday, nohut vb. taneleri öğüten araç veya alettir.

Değirmenler, genellikle güz döneminde yoğun olarak kullanılır. Bazı durumlarda, bahar döneminde de açık oldukları görülür. Güz dönemi, tahılların hasat dönemidir. Hazırlanan tahıllar, değirmene götürülür ve öğütülüp ambarlara doldurulur. Bahar döneminde ise bazı kişiler, tohumlarını ektikten sonra arta kalan tahıllarını öğütmek isteyebilirler ya da erken kar yağışından sıra gelememesi gibi durumlarda güz döneminde öğütülemeyen tahıllar, bahar döneminde öğütülebilir.

Kağnı ya da at ile getirilen tahıllar, değirmenin bir yerinde muhafaza edilir. Eğer miktarı az ise arada öğütülebilir ki bu durum, çok nadir görülür. Getirilen tahıllar, değirmende istiflenir ve öğütme sırasının gelmesi beklenir. Sırası gelince o kişi, azığını alıp tahılları un oluncaya kadar başında durup değirmenciye yardım eder. Tahıl sahibi, çuvalları kaldırıp taşın üzerindeki büyük huni biçimindeki kabın içerisine boşaltır. Öğütüldükten sonra çuvallara doldurur. Çalışma, bazen 24 saate kadar devam eder. Değirmenin yoğun olduğu dönemlerde gece gündüz çalışılır. Yoğunluk azalınca su durumuna göre çalışılır. Su genelde geceleri çoğaldığı için gece çalışması görülebilir. Köylüler,

⁷ Değirmen kelimesinin kökeni konusunda iki temel görüş bulunmaktadır. Bunlar; kelimenin tagir- (çevirmek, döndürmek) fiilinden geldiği görüşü ile tek- (dönmek, dolaşmak, devretmek) fiilinden türediğini ileri süren görüşlerdir. Tagirman kelimesi, Buddhist ve Maneheist metinlerde *saqyu tagirman* “ezici, ufaltıcı değirmen” şeklinde geçmektedir (Gül, 2004, ss. 239-240). Bazı yörelerde değirmen kelimesinin *tekermen* şeklinde telaffuzunun olduğu da görülmektedir (Gemalmaz, 1995, s. 74). Kelimenin bu şekilde telaffuzu, kelimenin *teker (tagir) + man* kelimelerinin birleşmesinden türeme ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bir şeyin büyüğünü anlatmak için *man* ekinin kullanıldığı bilinmektedir (Şahin, 2015). Sonuçta, “büyük teker” anlamında *tekermen* denilmiş olabilir.

genelde gece çalışmasını işlerin yoğun olduğu sıralarda ya da kanun dışı işlerde yaparlar. Çalışma temposu yüksek ve çalışma ortamı gürültüden dolayı rahatsız edici olsa da kısa süreli olduğu için dayanılabilir. En fazla iki gün çalışan görülmüştür. Değirmen sahibi ise aile içerisinde işi vardiyalı hâle getirmektedir. Bazen amcaoğulları bazen kardeşleri bazen de oğulları tarafından çalıştırılmaktadır.

Değirmenler, genelde erkeklerin çalışma alanlarıdır. Kadınlar, nadiren görülür. Kadınlar, yemek getirmek için bazen değirmene gelirler. Hanesinde çalışır durumda yetişkin erkek olmayan kadınlar, değirmene tahıl götürülmesi için komşu ve akrabalarından yardım alırlar. Değirmenlerin çalışmaları, genelde sezonluktur. Bu alanın hâkimiyeti de genelde erkeklere aittir.

2.6. Harmanlar

*Türk Dil Kurumu Sözlüğü*nde harmanın⁸ birçok anlamı bulunmaktadır. Kelime, sözlüğe göre şu anlamları ihtiva etmektedir: “a- Biçildikten sonra tahıl

⁸ *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*nde, *harman* kelimesinin kökeninin Farsça olduğu görülmektedir. Kaşgarlı Mahmut’a göre Türkler, *harman* kelimesi yerine *örtkün* kelimesini kullanmaktadır (Mat, 2013, s. 2). *Har* kelimesinin kökeninin Arapça olduğu Türk Dil Kurumu tarafından belirtilmiştir. Diğer yandan *man* kelimesinin *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*nde bir anlamı olmamasına karşın, bu yapıyı ek olarak değerlendiren önemli makaleler bulunmaktadır (Güllüdağ, 2019), (Şahin, 2015). Araştırmanın yapıldığı bölgede *har* kelimesi hem sıcaklık hem de yel anlamlarında kullanılmaktadır. Odun kömüründe demir eritirken yapılan yelleme hareketine harlama denilmektedir. *Ateşi harla* derken “ateşin sıcaklığını artırır” anlamının yanı sıra “ateşi yelle” anlamı da bulunmaktadır. Dolayısıyla, kullanımda *har* kelimesi hem sıcaklık hem de yel anlamlarına gelmektedir. *Harı başına vurmak* “kızmak” anlamına gelmektedir. Diğer yandan *baharı başına vurmak* deyiimi ise gençliğin verdiği coşkuyla gereksiz ve aşırı davranışta bulunulması durumunda kullanılmaktadır. Bahar (Farsça) ve buhar (Arapça) kelimelerinin bu kelimedenden türemiş olduğu söylenebilir. *Harman yel ile düğün el ile olur* atasözü, *harman* kelimesini daha çok yel ile alakalandırmıştır.

Tietze’nin *har*, *harlı*, *harla*, *harman* kelimeleri için yaptığı açıklamalarla yöredeki araştırma arasında bulunan anlamlar arasında anlamlı bağ bulunmaktadır (Tietze, 2009, ss. 253-263).

Har kelimesinin iş ve canlılığın belirtisi, sıcaklık anlamında da kullanılma ihtimali bulunmaktadır. Azerbaycan’da *hardasın* kelimesi, bizde “Neredesin?” olarak çevrilmektedir. Ancak bu kelimenin “Ne işle meşgulsün?” anlamına daha yakın olduğu söylenebilir. Bu kelimenin Erzurum’un kuzeydoğu bölgesindeki karşılığı, *neydersin* kelimesidir. İnsanlar birbirlerine selam, merhaba vb. kelimeleri yerine *neydersin* (ne ediyorsun, iş yapar durumda mısın) kelimesini kullanmaktadır. Onlar da bu sorunun karşılığında; *neydim* (*ne edim*), *eyim* (*iyiyim*), *şu işi yapıyorum*. derler. Aslında bu kelime, selamlaşma kadar kişilerin ne iş yaptığını öğrenmek için de kullanılmaktadır. Asıl olan kişinin çalışması ile sağlığı arasında bağ kurmaktır.

demetlerinin üzerinden düven geçirilerek tanelerin başaklarından ayrılması işi; b- Bu işin yapıldığı yer veya mevsim; c- Birçok çeşitten birer parça alıp yeni birleşim oluşturma işi; d- Selüloz açılması aşamasından başlayıp kâğıt veya karton sayfasının meydana gelmesine kadar kullanılan bir veya birkaç kâğıt hamuru ile diğer malzemelerin meydana getirdiği sulu süspansiyon; e- Herhangi bir şeyin toplu hâlde bulunduğu, işlendiği veya satıldığı yer; f- Herhangi bir şeyin çok bulunduğu yer”.

Ekinlerin işlenmesi için çevreden yalıtılmış, yuvarlak planlı bir alan elde edecek şekilde uygun bir yerin bir sıra blok taşla çevrelenmesiyle oluşturulmuş basit yapılanmalardır. Harman yerlerinde ekinlerin tanelerinin saplarından ayrılması, önüne öküz, inek, at, eşek ve katır gibi büyükbaş hayvanların koşulduğu düvenler aracılığıyla sağlanmaktadır. Bir kişi tarafından yönlendirilen hayvanların çektiği düvenin, harman yerinin zeminine serili ürünlerin üzerinde hareket etmesiyle sap ve tanelerin birbirinden ayrılması işlemi gerçekleştirilmektedir (Aşkın, 2010, s. 243).

Harman zeminlerinin oluşturulmasında ana kaya, taş veya sıkıştırılmış toprak gibi değişik unsurlardan yararlanılabilmektedir (Aşkın, 2010, s. 243). Araştırma bölgesinde harmanların genellikle harman mevsiminde yeniden çamurlanıp kurutularak sertleştirilmesi sağlanır. Harmanlar, genelde yuvarlak biçimlidir. Kenarları tuğlayla çevrili olabileceği gibi etrafı yapılarla da çevrilmiş olabilir. Bu yapılar içerisinde en önemlisi, kaldavardır. Kaldavar yapımı, harmanın daha işlevsel olabilmesi için önemlidir. Kaldavarların yapısı, genelde bir ya da iki tarafı duvarla çevrili üstü kesinlikle örtülü diğer üç ya da iki yanı tahtalarla çevrili ya da açık olabilmektedir.

Harman zamanı, Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarıdır. Bu aylar, değişebilmektedir. Fenni gübrenin icat edilmesi, iklim değişikliği, yükseklik, ekim zamanı vb. nedenlerle harman zamanları, farklı tarih aralığında olabilmektedir.

Kaldavarlar; yaz ve sonbahar aylarında, yağış zamanlarında harmanda ıslanabilecek metaların korunması için yapılmaktadır. Kış aylarında ot konulmaktadır. Bahar aylarında ise bazı hayvanların kalması için tasarlanmıştır. İsminden de anlaşılacağı gibi davarların (küçükbaş hayvan sürüsü) kalması için de kullanılabilir. Ancak en önemli fonksiyonu, tarım ürünlerinin yağıştan etkilenmesini en aza indirmektir. Çünkü tarım ürünlerinin yağış sırasında ıslanması, işlerin çok uzamasına sebebiyet vermektedir.

Harmanların yazın sıcaklığında yoğun iş temposundan dolayı sıcaklığı, yüksek yer anlamında kullanılmış olabilir. Ya da taneyi samandan ayırmak için yapılan savurma işleminin yapıldığı yere denilebilir. Yapılan uzun dönemli gözlem neticesinde harman, tarım ve hayvancılık yapan kişilerin işyeri merkezi olarak değerlendirilebilir.

Harmanın yapılmasının en büyük nedeni, tahıl çıkarma işlemini gerçekleştirmek içindir. Buğday, arpa, çavdar vb. tahıl bitkileri, tarladan harmana taşınmaktadır. Harmanlarda genelde birkaç kağrı yükü sap, işlem görmektedir. İşlem tamamlanınca tekrar saplar getirilmekte ve harmandaki işlemler, devam etmektedir. Bu durum, tahılların tamamen çıkarılmasına kadar devam etmektedir. Tahıllar, saplarından ayrıldıktan sonra yıkanmaları için su kenarına götürülür. Yıkanır ve kurutulmak üzere tekrar harmana getirilir. Kurutma tamamlanınca çuvallara doldurulur ve öğütülmek üzere değirmene götürülür. Tahılların yıkanırken bulgur yapma işlemleri de bu sırada harmanda devam eder. Değirmene giden tahılların az bir kısmı da bulgur yapılmak üzere değirmende bulunan dibeklere götürülür.

Tahıl çıkarma işlemlerinin üç çeşitte yapıldığı görülmüştür. Birincisi; öküzlerin, atın ya da eşeğin saplar üzerinde gezdirilerek tanelerin ayrılmasının kolaylaştırılması ve sonrasında yele verilerek tane ile samanın ayrılmasıdır. İkincisi, birinci aşama olan çığnemenin yine hayvanlar aracılığı ile yapılp ikinci aşamasında yani saman ile tanenin ayrılmasının kara patozdan yararlanarak yapılması, üçüncü olarak ise patoz aracılığı ile saman ile tanenin ayrılması şeklinde yapıldığı görülmektedir. Bunlar, tarihsel süreç içerisinde değişmiştir. Patozların yaygınlaşması ile harman, önemini kaybetmiştir. Artık taneleri ayırmak için sert ve temiz zemine ihtiyaç duyulmamaktadır. Makineleşme, harmanın asıl işlevini kaybetmesini beraberinde getirmiştir.

Tahıl çıkarılırken çocuklar, genelde kolay işler yaparlar. Ya öküzlerin önünde ya da arkasında giderek onları yönlendirme işlemi yaparlar. Aile reisi ise daha çok sapların içindeki tanelerin daha iyi çıkması için sapları karıştırır.

Taneyi çıkarma işlemleri daha çok erkekler tarafından yapılırken, tahılın yıkanması ve bulgurun pişirilmesi kadınlar tarafından yapılmaktadır. Diğer yandan kadınlar, fasulye kurutmak ve yün yıkayıp kurutmak işlemlerini de genelde harmanlarda yapmaktadır.

Harmanlar aynı zamanda genç çalışanlar için eğitim yeridir. Hayvan nallaması, kağrı yapımı, direk⁹ yontulması, mertek yapımı, odun kırma, semer, tapan, saban yapımı, hayvan kesimi vb. işler, genelde harmanda yapılmaktadır. Ailenin reisi usta, çocuklar ise genelde çirak statüsündedir. Harmanda yapılan işlerin çoğu, erkek işlerini ilgilendirmektedir. Erkekler, zamanlarının çoğunu harman ve çevresindeki kaldavar, merak, ahır, parak arasında geçirmektedirler.

Harmanlar, tarım ve hayvancılıkta kullanılan araçların saklanması ya da park edilmesinin yanı sıra bu araçların tamir edildiği yerler olarak da

⁹ Direk, kürek, metrek, merak vb. kelimelerin sonunda *rek* görülmektedir. *Rek* kelimesinin tek başına kullanılması ile ilgili bilgi bulunamamıştır. Ancak *-rek* ekli kelimelerin ağaçla olan ilişkisi tespit edilmiştir.

kullanılmaktadır. Kağrı, semer, urgan, boyunduruk, tezgah, tapan, saban vb. araçlar genelde harmanın bir kenarında durur. Herhangi bir arıza durumunda harmanda tamiratı yapılır. Eğer hava yağışlı ise tamiratlar, genelde kaldavar denilen yerde gerçekleştirilir.

Çocukların (genelde erkek) ata binmesi, ilk önce ahırda başlamaktadır. Bağlı atın üzerine bindirilirler. Sonra harmanda bindirilip dolaştırılırlar. Kendisi harmanda ata tek başına binip atı harmanda tek başına dolaştırıncaya kadar eğitim, genelde harmanda devam etmektedir. Bazı durumlarda tarlalarda da çocuklar, ata bindirilir. Genelde kardeşler, ata beraber binerler.

Öküzün kağrıya bağlanması, maharet istemektedir. Genelde çocukların 12 yaşına gelinceye kadar birçok kez öküz bağlayıp açması, büyüklerin gözetiminde yaptırılmaktadır. 12 yaşlarında kendisi bağlayıp açabilmektedir. Öküzün kağrıya bağlanıp açılmasını öğrenmek, ailede önemli görülmektedir. Bu işi öğrenmesi, yetişkin erkeklerin iş yüklerini hafifletmektedir. Bu işi yapmak, modern dönemde sürücü ehliyeti anlamına gelmektedir. Öküzlerin kağrıya bağlanmasını öğrenmesi ile kişiler, kağrının tarlaya götürülüp getirilmesinde görev almaktadırlar. Öküzü bağlama eğitimi, genelde harmanda verilmektedir.

Ölülerin yıkama işlemleri, genelde harmanlarda yapılır. Ailenin yakınları tarafından kazanlarda su ısıtılır. Köyde bulunan kişiler, bu harmanda toplanır. Bir taraftan ailenin yanında oldukları gösterilirken diğer yandan da belirli işler yapılır. Harmanda bu sırada kadınlar da bulunur. Özellikle kadın ölümlerinde kadınlar, daha fazla rol alır. Harmanın bir köşesine ip gerilip örtü çekilir ve arkasında ölen kişi yıkanır.

Düğünler genelde güz döneminde yapılmaktadır. Bu dönem, tahıl, sebze ve meyve hasadı yapılmıştır ve iş yoğunluğu azdır. Soğuk olunca oyunlar genelde merelerde, sıcak ve serin olunca da kaldavarlarda ve harmanlarda yapılır. Düğünlerde erkeklerden daha çok kadınlar, görev almaktadır. Hem düğünün organizatörü hem de alanın hakimi kadınlardır. Erkekler, düğün zamanlarında genelde kapalı yerlerde olurlar. Yeme içme ve damat adayına zahmet verme üzerine eğlenceler tertip edilir. Bu süreçte tüm köye hakim olan kadınlardır.

Çocuklar özellikle yaz aylarında oyun alanı olarak harmanı kullanırlar. Bu oyunlar, çelik-çubuk (çalmaçalık), aşık, körebe, papil, bilye, seksek vb. oyunlardır. Bazı oyunlar kızlara, bazıları ise erkeklere yöneliktir. Ancak ortak oynadıkları birçok oyun da mevcuttur. Erkek kız ayrımı, genellikle 12-15 yaşlarından sonra gerçekleşir. Özellikle 15 yaşından sonra kızlarla erkeklerin beraber oynaması, hoş karşılanmaz.

Harmanda yeni alet üretme, tamirat yapma, tahılı sapından ayırma, hayvanları ehlileştirme, çocuklara eğitim verme, odun kırma vb. işler, erkekler tarafından

yapılırken tahıl kurutma, bulgur için hedik yapma, yün kurutma, düğün organizasyonu vb. işler, kadınlar tarafından yapılmaktadır. Genelde erkeklerin alanı olarak görülmektedir.

Harmanlar, yapılar tarafından kuşatılmış güvenli yerlerdir. Anne-baba, çocuklarını kolayca kontrol edebilmektedir. Diğer yandan hayvanlarını ve tarım ürünlerini de sürekli gözetleyebilmektedir.

Harman sistemi, aile genişledikçe bozulmaktadır. Çünkü yeterli gelmediği için yapılar, harman dışındaki yerlere yapılmakta ve harman, sülale tarafından kullanılmaktadır. Birçok köyde harmanlık alanlar, köyün ortak alanı olarak düzenlenmiştir. Ancak araştırmanın yapıldığı yörede harmanlar, büyük ailenin ortak alanı olarak işlev görmektedir.

2.7. Mandıralar (Süt Damları)

Mandıralar, kadınların günde en az iki kere kullandıkları yerlerdir. Hayvanlar, sabah otlamaya gitmeden önce ve akşam otlamadan geldikten sonra günde iki kez kadınlar tarafından sağılmaktadır. Sağılan sütler, süt ürünleri (peynir, yağ, kaymak, ayran) yapılması için süt damına getirilir. Süt damı, mandıra gibi süt ürünleri yapılacak araçları barındırmaktadır.

Süt damına getirilen sütler, belirlenmiş ölçü aletleri ile ölçülür. Kişilerin sahip olduğu süt miktarları tespit edilir. Kişiler, sırası ile sütlerini birbirlerine ödünç vererek süt mamulleri yaparlar.

Süt mamulü yapan kişinin -o anda çok çalışmasından kaynaklı- sohbete zamanı olmasa da sütlerini ödünç getirenler açısından süt teslim zamanı aynı zamanda sohbet etme zamanıdır. Süt damı, bir tarafıyla ahlaki değerler ile bu değerlere uymayan davranışların saptandığı yerlerdir. Kamusal alan¹⁰ gibi işlevleri vardır.

¹⁰ Habermas, Arendt ve Sennett'in hepsinin kamusal alan ile ilgili kesiştikleri ortak noktalar şunlardır: 1. Tümüne göre de kamusal alan, politikanın meşrulaştırılma yeridir. Yurttaşlar tartışabilmek, fikir sahibi olabilmek ve politik iktidarı uygulayacak olan kişileri seçmek için politik enformasyona kamusal alan aracılığıyla erişmektedirler. Kamusal alan aracılığıyla kendilerini sadece yasaya maruz olan kişiler değil, aynı zamanda yasanın yapıcılarını olarak hissetmektedirler. 2. Kamusal alan, politik cemaatin temelidir. Habermas, Arendt ve Sennett'e göre kamusal alan, farklı etnik dinsel cemaatlere ait olan bireylerin ortak politik bir topluluk oluşturmak amacıyla kendi aralarında ilişki kurmalarına olanak sağlayan simgesel bir alandır. 3. Kamusal alan, politikanın görünürlük kazandığı sahnedir. Onlara göre kamusal alan, politik aktörlerin sahne aldıkları ve kamusal sorunların görünür ve algılanabilir hâle geldiği yerdir. 4. Her üç düşünür için de kamusal alan temelde bireyler için bir var oluş (ve kendini inşa etme) alanıdır. Toplum içerisinde birey olarak var olmanın koşulu, toplumdaki ortak meselelerle ilgili kamusal alanda diğer insanlarla iletişime geçmek, 'söz söylemek'le (kendi sözünü söylemekle) mümkündür (Biçer Olgun, 2017, s. 53).

Kadınların kamuoyu oluşturma yeri olarak çalışmaktadır. Düğünler ve ölümler, uzun aralıklı toplanma olanağı sunarken, süt damında her gün iki kez toplanma fırsatı bulunmaktadır. Kadınların ev dışında en etkin oldukları alandır.

Süt mamulü yaparken en zor zaman aralığı, Temmuz ve Ağustos aylarıdır. Çünkü sütün mayalanmasının zamanında tutarsızlıklar oluşmaktadır. Bu da sütü süt mamulüne çevirirken verimsizliğe neden olmaktadır. En verimli sütler, Mayıs ve Haziran aylarındaki sütlerdir. Bu dönemim sütleri, yağlı olduğundan fazla yağ yapılabilir. Aynı zamanda bu aylar, serin olduğu için sütün mayalanması belirli zaman içerisinde olmaktadır. Süt verimlerinin adil olması için süt sıraları her dönemde her kişinin alacağı şekilde düzenlenir. Bu düzenleme işinin genel adı khaptır.¹¹ Alan bakımından adı ise süt damıdır.

Süt damları, kadınların ev dışında çalıştıkları en yoğun alan olarak görülebilir. Kadınlar, yılda altı aydan fazla her gün bu alanı kullanırlar. Özellikle süt mamulü yapma sırası gelen kişi, bazı durumlarda 20 saate yakın çalışmaktadır. Kadınlar altı ay içerisinde, genelde bir aya yakın süt mamulleri üretimi işini yaparlar. Sütlerini birbirlerine ödünç vererek zamandan tasarruf yapmaktadırlar. Eğer kendi sütünü sadece kendisi işleyecek olursa yaklaşık altı ay boyunca bu işlerle meşgul olması gerekmektedir. Bu alanın tartışmasız hakimi kadınlardır.

2.8. Tandır ve Fırınlr

Tandırlar yaz aylarında çok kullanılırken, fırınlar kış aylarında kullanılmaktadır. Tandır çok yaygın olmasına karşın, fırın sayıları oldukça azdır. Fırının yapımının zor olması aynı zamanda fazla yakıt tüketmesi, pişirirken çok kişiye ihtiyaç duyulması vb. nedenlerle tercih edilebilirliği azalmaktadır.

Hanenin ekmek ihtiyacı karşılanmak üzere genelde haftada bir, tandırlarda ekmek pişirilir. Ekmeğin pişirilmesi için önceden hamur yoğrulur ve ekşimesi için bekletilir. Ekşimesi için geleneksel dönemde önceki hamurdan bir parçası sonraya bırakılırken modernleşme ile bunun yerini hazır mayalar almıştır. Ekmek yapma işlemi hamur yoğurma ile birlikte kadınların yarım gününü almaktadır. İş yoğunluğunun arttığı yaz aylarında ekmek pişirmek, oldukça yorucu bir iştir.

Tandır ve fırınlar, kadınların az sayıda bir araya geldikleri yerlerdir. Çünkü yer dardır ve daha da önemlisi tandırın başına gelmek için bir iş bahanesi

İnsanların bir araya gelip sosyalleştiği cami, bakkal, kasap, manav, bazahane, meyhane, kahvehane, hamam, mesire alanları, berber dükkânı, eğlence mekanları bir yere kadar kamusal alana işaret etmektedir (Işık, 2018, s. 26).

¹¹ Khap: İmece usulüyle süt biriktirme (Menz, 2009, s. 101). Araştırma yöresinde, *khap*ın “sıra” ve “süt işleme” anlamlarını içeren bir kelime olarak kullanılması söz konusudur.

bulunmamaktadır. Aynı gün ekmek pişirenler, genelde birbirlerine yardım ettiklerinde iki kişi ya da üç kişi bir araya gelebilirler.

Her mahallede birkaç tane tandır bulunur. Tandırlar, özel mülkiyettedir ama kullanılırken herkese açık olur. Kavgalı olan erkeklerin eşlerinin bu kavgayı umursamadan tandırlarını kullandıkları görülmüştür. Bu durum, evler ve süt damları için de geçerlidir.

Fırın ve tandır işlerinin bazılarını erkekler yapmaktadır. Yakıtın ormandan getirilmesinden ve odunların ufaltılmasından tamamen erkek sorumludur. Fırınlarda ekmekler, en az iki kişi ile yapılmaktadır. Bundan dolayı erkeklerin fırınlarda çalışması çok görülmektedir.

Hamur, kadın işi sayılmaktadır ve hamurun yapıldığı alan olan evler, tandırlar ve fırınlar, kadının hâkimiyeti altındadır. Onun yönlendirmesine göre işlemler yapılmaktadır.

2.9. Evler

Evler, kadınların ortak alanlarıdır. Erkekler evlere daha çok, yemek ve yatmak için gelmektedir. Yeme ve yatma dışındaki zamanlarda erkeklerin evde bulunması, kadınlar tarafından hoş karşılanmaz. Evler özellikle kadınların ve çocukların kullanımına her zaman açıktır. Ancak bu süre, genelde çalışma saatleri içerisinde geçerlidir. Yani gün doğumu ile gün batımı arasındaki süreçtir. Bu süre, kışın değişime uğramaktadır. Kış aylarında akşam ezanı ile yatsı ezanı arasında kadınlar, birbirlerine oturmaya gitmektedir. Geleneğe göre yatsı ezanından sonra başkasının evine gitmek, nahoş bir durumdur. Yatsı ezanından önce başkasına oturmaya giden kişiler, saat 10-11'e kadar oturmaktadır. Bazen oturmaları erkekler de katılır.

Erkeklerin evde olduğu süreçte kadınların özgürlüğü, önemli ölçüde kısıtlanmaktadır. 15-65 yaş arası erkekler genelde zamanlarını dışarda geçirirken yaşlı erkekler, kış aylarında genelde evde olurlar. Bu durum, kadınların evde özgürlüklerini kısıtlamaktadır. Çocuklar ise yaz-kış günlerini dışarda geçirirler. Hasta olma durumu ya da eğitim için evlerde tutulurlar.

Kadınlar, evlerde hamurdan yapılan yemekleri yaparak kendilerine ziyafet verirler. Bu işleri yapmak bir tarafıyla da eğlenceli görülmektedir. Çünkü evde insan kaynağı çok olduğunda işlerin yapılması için harcanan zaman az olmaktadır.

Erkekler, başkasının evine davet ya da çok önemli bir iş için gidebilmesine karşın kadınlara böyle bir kısıtlama söz konusu değildir. Kadınlar gibi çocukların da her eve girme yetkileri bulunur.

Evler; doğumun, ölümün ve düğünün organize edildiği yerlerdir. Doğum, genelde köydeki tecrübeli ebeler¹² tarafından yaptırılır. Doğum sırasında hazırda birçok insan bulunur. Bu işin organizasyonu kadınlar tarafından yapılır. Ölümde ise evin organizasyonu yine kadınlardadır. Erkekler daha çok, ölünün dışardaki yıkanmasında, mezarın kazınmasında ve namaz kılınmasında, toplu dua edilmesinde yer alırken kadınlar, evde yas tutmaktadır.

Yas sırasında komşular tarafından getirilen yemekler, dışardan gelen misafirlere ve cenaze sahiplerine yedirilmektedir. Bu yemek organizasyonunda kadınlar, başat rol oynamaktadır. Düğün için kullanılan alanlar, evin dışına taşsa da asıl organizasyon, evde yapılmaktadır ve organizasyonun başında yine kadınlar, yer almaktadır.

Evler bazen cecim, kilim, hasır, giysi vb. dokumanın da yeridir. Kadınlar, iş yoğunluğunun azaldığı dönemlerde dokuma işlerini yapmaktadır. Özellikle nineler, dokuma işini sürekli yapmaktadırlar.

Yazın yünler erkekler tarafından kırkılır, kırıldıktan sonra yıkanır, dokumaya hazırlanması için önce taranır, taranan yünler pamuk şekeri hâline getirilir sonra eğrilir. İplik yapıldıktan sonra dokuma yapılır. En çok, çorap dokunur. Çünkü çoraplar, çok yıpranmaktadır. Dokuma sürecinde erkek sadece yünü kırmakla yükümlüdür. Diğer işler, kadınlar tarafından yapılmaktadır.

Cecim, kilim ve hasır, genelde yılda bir kere yapılır. Bazen merelerde, bazen kilerlerde, bazen de evlerde tezgah kurulur. Bu durum, her haneye göre değişebilir. Çünkü hanedeki nüfus sayısı, hava şartları önemli ölçüde yerin belirlenmesi bakımından etkili olur.

2.10. Çeşme ve Çermikler

Çeşmeler ve çermikler¹³ iki şekilde kullanılmaktadır. Birincisi, hayvanların içme suyu ihtiyacını gidermek, ikincisi ise insanların içme suyu, temizlik vb. ihtiyaçlarını gidermektir. Hayvanların içme suyu ihtiyacı, genelde erkekler tarafından sağlanmaktadır. Çoğu zaman hayvanlar; kurun, dere, çay vb. yerlerde

¹² Köylerde doğum ve ölüm, sık yaşandığı için sıradan bir durum olarak karşılanmaktadır. Her aile birbiri ile sürekli iletişim hâlinde olduğu için neredeyse her hasta, ziyaret edilir. Ölüm törenlerine katılırlar. Aynı zamanda her hanenin ona yakın büyükbaş, otuza yakın küçükbash hayvanı bulunmaktadır. Bunların doğumlarına ve ölümlerine hanedeki insanlar, sürekli şahit olmaktadır. Yine herkes birbirinin hayvanını sürekli gördüğü için bu duruma şahit olma oranları da artmaktadır.

¹³ *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*'nde çermiğe "kaplıca" ve "ılıca" anlamları verilmiştir. Yörede *çermik* daha çok, "çamaşır yıkanan yer" olarak bilinir. Çelmik olarak telaffuz edilir. Suyun yerden çıktığı yere *göze* denir. Çeşmeye de *pınar* (pungar) denilmektedir. Hayvanların su içtiği küçük havuz biçimindeki yerler ise *kurun* olarak adlandırılır. Kurunun en eski biçimi, kalın ve uzun ağaçlardan yapılanıdır. Sonraki süreçte beton ve demirden birçok yerde kurun yapılmıştır.

sularını içerler. Bazen de kışın sıcaklık derecesinin düşük olduğu dönemlerde bazı hayvanların içme suyu ihtiyacı taşınarak giderilir.

İnsanların içme ve temizlik su ihtiyaçları ise genelde kadınlar tarafından sağlanmaktadır. Su taşıma işinde erkek çocukların da çok çalıştığı görülmüştür. Ama su taşıma işi, genelde genç kadın işi olarak bilinir.

Temizlik işlerinde bulaşık ve çamaşır, öne çıkmaktadır. Geleneksel köy çalışma hayatında bulaşık yıkamak, çamaşır yıkamaktan oldukça kolaydır. Bulaşıklar, genelde evde yıkanır. Çamaşırlar ise genelde dışarda yıkanmaktadır. Evde, elle çamaşır yıkarken su ihtiyacının çok olması ve bu ihtiyacın taşıma suyla sağlanması iş yoğunluğunu artırdığı için çamaşırlar, genelde suyun kenarına götürülerek orada yıkanmaktadır.

Çamaşırlar, dere kenarına götürülür. Sal taş veya ağaçtan yapılan çamaşır tahtası üzerinde uzunca bir süre ovulmaktadır. Bazı durumlarda ağaç sopalara da kullanılmaktadır. Sabunun kıt olduğu geleneksel dönemde çamaşırlar, kil ve şırat ile yıkanmaktadır. Bulaşıklar ise genelde toprak, kum ve külle yıkanır. Özellikle cam kaplarda kül, tercih edilmektedir.

Köy yerleşim yeri dışında yani arazideki çeşmeler, çobanların uğrak alanlarıdır. Çünkü günde en az bir kere hayvanlara su içirmeleri gerekmektedir. Yaklaşık beş ayrı küçük ve büyükbaş hayvan olduğu için otlatma alanlarındaki su yerlerinin olduğu alan, yaz aylarında doludur.

Köy yerleşim alanlarındaki çeşmeleri en çok kadınlar kullanmaktadır. Evin sürekli suya ihtiyacı vardır ve bu kadınlar tarafından karşılanır. Çermik ya da dere kenarlarında yapılan çamaşır yıkama işlemleri de kadınlar tarafından yapılır ve bu alanda genelde kadınlar bulunur. Bu alanlar aynı zamanda genç kadınların sohbet etme ve eğlenme yerleridir. Bu eğlenceli ortam, işin yüksek moralle yapılmasını sağlamaktadır.

Sonuç

Binlerce yıldır devam eden tarıma ve hayvancılığa dayalı yaşam biçiminde, köylerin ortak çalışma alanlarının çeşitli işlevleri bulunmaktadır ve bu işlevler içerisinde toplumsal cinsiyet ayrımlarının varlığı bariz bir şekilde görülmektedir.

Araştırma neticesinde önemli ortak çalışma alanları keşfedilmiş ve bu alanlarda insanların nasıl bir iş bölümü yaptığı ortaya konulmuştur. Bu iş bölümü ile oluşan ortak çalışma alanları aynı zamanda onların kimliğini oluşturduğu alanlar olarak da değerlendirilebilir.

Köylerde yollar, sokaklar, çalışma alanları vb. yerler; insanların ilişki kurmaları, kendi kimliklerini oluşturmaları bakımından önemlidir. Önce aile üzerinden oluşturulan kimlik, sonra köy özelinde genelleştirilir. Millet bakımından ise aynı

dili kullanma ve aynı mezhebe inanma gereği üzerinden kurgulanmaktadır. Köyden birisi, köy içerisinde kendini tanıtırken ya babası ya da dedesi üzerinden tanıtmaktadır. Ancak annesi ve ninesi de kadınlar tarafından ön plana çıkarılmaktadır. Özellikle dışarıya gelin olarak giden kadınların çocukları, annelerinin köyünde kendilerini annesi üzerinden tanıtmaktadırlar ve bu durumdan da gayet memnun olmaktadır. Köyden birisi, kendisini köy dışında tanımlarken önce köyünün adı ile tanıtmaktadır.

Araştırma sırasında kadınların daha çok, köy yerleşim alanları içerisinde ortak çalışma alanlarından bahsedilebilir ama tarlada da sık sık çalıştıkları görülmektedir. Özellikle ekin ve ot biçme dönemlerinde, diğer yandan çapa yapma ve yumru tohum ekme zamanlarında kadınların tarlalarda sürekli çalıştığı tespit edilmiştir.

Kadınların iş bölümümü sıralamasında, birinci sırada üremeden kaynaklı işler, ikinci sırada tehlikesiz ve hafif olmasına karşın zamana yayılmış işler, üçüncü sırada insanla olan işler, dördüncü sırada ise eğilerek yapılan işlerin bulunduğu söz edebiliriz.

Erkeklerin işleri de ilk sırada tehlikeli ve zor olan işler olarak tasnif edilebilir. İkinci sırada ise köy yerleşimi dışındaki işler ve hayvanla yapılan işler sıralanabilir. En sonunda da dik durularak yapılan işlerden bahsedilebilir.

Çalışma hayatında ortak olarak kullanılan alanlarda, erkeklerin en çok görüldüğü alanlar; selgâhlar, caminin mücavir alanları, yol kavşakları, otlaklar, ormanlar, ağaçlar, ahraçlar, alaçuklar, yollar, su kanalları ve değirmenlerdir. Bu alanlarda erkeklerin hâkimiyeti oldukça fazladır. Kadınlar, bu ortak çalışma alanlarında nadiren görülmektedirler.

Kadınlar için daha çok; evlerde, çeşmelerde, çermikte, tandırda, fırında ve süt damlarında ortak çalışma alanlarının olduğu söylenebilir. Evlerde, tandırlarda, fırınlarda ve süt damlarında kadının tartışmasız hâkimiyeti görülürken, çeşme ve çermiklerde bu hâkimiyetleri sınırlıdır.

Harmanlar ise toplumsal cinsiyete göre ortak kullanım bakımından zamana göre çok değişen bir alandır. Erkeklerin harmanda çalışma zamanları daha çoktur. Harman, köy yerleşimi ile köyün arazisinin tampon bölgesi olduğundan erkeklerin hâkimiyet alanı içerisinde değerlendirilebilir.

Harmanların, evlerin, süt damlarının, tandırların, fırınların, değirmenlerin ve alaçukların özel mülkiyete tabi olsalar da çalışma bakımından herkese açık oldukları kolaylıkla söylenebilir.

Neticede, bir tarafıyla yeme-içme ve barınma ihtiyacı, diğer tarafıyla güvenlik ihtiyacı temel alınarak oluşturulan otarşik yapılanma içerisindeki köy yaşamında toplumsal cinsiyete göre iş bölümü yapıldığı ve bu iş bölümünün ortak çalışma alanlarına yansıdığı tespit edilmiştir. Bazı ortak çalışma alanlarında kadınların bazılarında ise erkeklerin söz sahibi olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Aras, M. S. ve Sönmez, A. Y. (2009). *Erzurum'da Ziraat Kültürü Mahalli Ziraat Terimleri*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Arslan, D. A. (2004). Bir Ankara Köyü (Kavaközü)'nün Sosyolojik İncelemesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(17), 53-70.
- Aşkın, E. (2010). Olba Bölgesi'ndeki Harman Yerleri. *OLBA XVIII Mersin Üniversitesi Kılıkia Arkeolojisini Araştırma Merkezi (Kaam) Yayınları*, 241-266.
- Bıçer Olgun, H. (2017). Jürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennett'in Kamusal Alan Yaklaşımları. *Sosyolojik Düşün*, 2(1), 45-54.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (2. bs). Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- Gemalmaz, E. (1995). *Erzurum İli Ağzları: İnceleme, Metinler, Sözlük ve Dizinler III. Cilt*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gül, B. (2004). *Eski Türk Tarım Terimleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Güllüdağ, N. (2019). Tarihsel Gelişim Sürecinde -Man / + Man Eki. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 557-590.
- Işık, Z. (2018). Osmanlı İmparatorluğu'nda Kamusal Alanda Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kimliğiyle Kadın (1839-1900): Çorum Şer'iyye Mahkemesi Örneği. *Bilig Dergisi*, (85), 25-56.
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk Milli Kültürü* (16. bs.). İstanbul: Ötügen Yayınevi.
- Karabulut, F. ve Kazanlar Ürkmez, E. (2018). Türk Dilinin Eskicil Bir Kelimesi Alaçuk: Yapısal-Kökenbilimsel Bir Analiz. *Journal of Turkish Language and Literature*, 4(2), 404-427.
- Mat, M. (2013). Harman Adının Etimolojisi ve Zaman Anlamı. *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 5(1), 1-7.
- Menz, A. (2009). Erzurum Ağzında Ermenice Ödünç Sözcükler. *Türk Dilleri Araştırmaları*, (19), 89-106.
- Ören, K. ve Yüksel, H. (2012). Geçmişten Günümüze Çalışma Hayatı. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1(1), 34-59.
- Sepetçioğlu, T. E. (2017). *Etno Tarih: Üç Köy*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Şahin, İ. (2015). Türk Dilinde Renk Adı +mAn Sistemi ve {mAn} Ekinin Kökenine Dair. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(1), 45-68.
- Taylan, H. (2009). Türkiye'de Köy Ailesinde Aile İçi İlişkiler. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (22), 117-138.
- Tietze, A. (2009). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati II. Cilt*. Viyana: OAW.